

Н. Б. ЛАРІНА

МІЖКУЛЬТУРНА ОСВІТА КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Розкрито теоретичні аспекти розвитку міжкультурної освіти, здійснено порівняльний аналіз різних концепцій та їх вплив на формування міжкультурної комунікації в керівників закладів освіти.

Ключові слова: міжкультурна освіта, полікультурна освіта, багатокультурна освіта, міжкультурна комунікація.

The article deals with theoretical aspects of development of intercultural education, the comparative analysis of different concepts and their impact on the forming of the intercultural communication managers in uchebnyh institutions.

Key words: intercultural education, multicultural education, intercultural communication.

Особливістю міжкультурної освіти є її інтеграційний характер, який допомагає людям вчитися один в одного, співвідносити минуле, сьогодення та майбутнє. Актуальними є питання щодо реалізації ідеї міжкультурної освіти на практиці, залучення керівників закладів післядипломної освіти до підвищення особистої та професійної (управлінської) компетентності з питань міжособистісної комунікації.

У Західній Європі питання міжкультурної (мультикультурної) освіти виникло в повоєнний період. Причиною тому була хвиля іммігрантів із колишніх колоній, а пізніше заробітчан із менш розвинутих країн з іншими культурними особливостями. У Великобританії, Німеччині, Франції та інших країнах цієї частини Європи почала розвиватись міжкультурна освіта та інтеркультурна педагогіка, яка допомагала побудувати порозуміння та співпрацю між корінними жителями та новоприбулими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що окреслені проблеми стають дедалі актуальніші й привертають увагу багатьох науковців. Зокрема, дослідженню цих питань присвячено праці Д. Хартлея, С. Драгоєвича, П. Мак Ларена, П. Фрейре, Х. Воде, Н. Хорна, а також матеріали щорічних доповідей департаменту освіти США та матеріали конференцій із цієї проблематики. Аналізуючи багатокультурні кваліфікації-компетенції, вони переважно концентруються на нормативному аспекті такого тлумачення, формулюють цілі багатокультурної освіти. Так, наприклад, Й. Габерман вважає, що це передусім: заперечення дискримінаційних підгруп; толерантність (усі мають вчитися, жити і разом співпрацювати); підтримання диференційного підходу (кожна відмінність прекрасна); охорона права на відмінність; відповідальність – “усі відповідають за прояви дискримінації та упереджень” [6].

Б. Барц цілі формулює так: *уміти поважати представників інших культур і способи їхнього життя; навчитися толерантного ставлення до різних ситуацій, способів життя й буття; вивчати причини поведінки і дій людей, представників інших культур; звертати увагу вихованців на неприпустимість приниження етнічних меншостей* [6].

В описовій формі ці цілі окреслює Г. Томас, який стверджує, що *“багатокультурна освіта потребує, крім розуміння чужої системи культурних координат, осмислення власної системи культурної орієнтації”* [Там же]. Тому важливою метою полікультурної освіти вважається необхідність спонукати до зміцнення власної культурної ідентичності, формування національної самосвідомості.

Незважаючи на значні наукові доробки, питання розвитку міжкультурної освіти та формування міжкультурної комунікації в керівників закладів післядипломної освіти, зокрема з перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, залишається малодослідженим. Так, відсутні наукові дослідження щодо категоріального апарату *“міжкультурна освіта”*, ретроспективний аналіз даного питання тощо.

Мета роботи – розкрити теоретичні аспекти розвитку міжкультурної освіти, здійснити порівняльний аналіз різних концепцій щодо формування міжкультурної комунікації керівників закладів післядипломної освіти, зокрема за напрямом підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців. Відповідно до мети, поставлено такі завдання: вивчити теоретичні аспекти зародження та розвитку міжкультурної освіти у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі; дослідити основні тенденції розвитку міжкультурної освіти в міжнародному просторі; окреслити основні шляхи формування міжкультурної комунікації в керівників закладів післядипломної освіти.

Польський педагог А. Гофрон визначає, що *“міжкультурна освіта відповідальна за побудову більш солідарного світу. Вона має творити новий гуманізм, у якому домінуватиме етнічний компонент, а знання про культуру та духовні цінності різних цивілізацій і шанобливе ставлення до них посядуть належне місце як необхідна перевага глобалізації, яка не обмежиться лише суто технічними й господарськими аспектами. Усвідомлення спільноти долі є основною підставою будь-якої міжнародної співпраці”* [3].

У Сполучених Штатах, Канаді та Австралії розвивається полікультурна освіта, тому що від самого початку ці країни формувались представниками багатьох національностей. Термін *“полікультурна освіта”* є калькою поняття *“multicultural education”*, сформованого в західній інтелектуальній культурі в 70-х рр. ХХ ст. Перші спроби визначення цього поняття були зроблені авторами міжнародного педагогічного словника, виданого в Лондоні в 1977 р., які кваліфікували феномен полікультурної освіти (*multicultural education*) як відзеркалення ідеалів культурного плюралізму у сфері освіти.

Найбільш вичерпне визначення поняття *“multicultural education”* представлено в Міжнародній енциклопедії освіти, де воно розглядається як

“педагогічний процес, в якому репрезентуються дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою”. В англійській мові термін “multicultural education” (полікультурна освіта) використовується в роботах дослідників освіти в США, Канаді й Австралії.

У навчальній та методичній літературі Європи (окрім Великобританії), використовується терміни “міжкультурна освіта” (intercultural education) “полікультурна освіта”. У науковому вжитку обидва поняття використовуються як синоніми. ЮНЕСКО та Рада Європи рекомендують і використовують у своїх документах поняття “міжкультурна освіта”, у той же час Організація з економічного розвитку і співпраці використовує поняття “полікультурна освіта”.

Міжкультурна освіта – сфера гуманітарного знання, направлена на практичне напрацювання навичок ефективної міжкультурної комунікації [2].

У пакеті Міжкультурного навчання, спільній публікації Ради Європи та Європейської Комісії (Страсбург, 2000 р.), запропоновано аналогічне визначення “міжкультурна освіта”. Це означає: навчання про те, як ми сприймаємо інших людей, які суттєво відрізняються від нас. Спробуємо проаналізувати окремі дослідження з питань міжкультурної освіти.

Так, однією з визначальних рис світового культурного розвитку протягом останніх років ХХ ст. стало утвердження поняття мультикультуралізму, в основі якого лежить відхід від ідеалу чітко окресленої, заснованої на єдиній мові, спільній естетичній та ідейній традиції національної культури на користь рівноправного співіснування численних культур, стилів життя та творчих практик, притаманних різним етнічним, соціальним, релігійним чи навіть віковим групам з їхніми специфічними ідентичностями. Цей принцип посів почесне місце в політиці з питань культури Ради Європи та Європейського Союзу. Однак із практичним застосуванням цього принципу виникають складнощі.

За енциклопедією, мультикультуралізм, або ж культурний плюралізм – термін, що характеризує співіснування в межах однієї території (країни) багатьох культур, з тим, що жодна з них не є панівною” [Там же].

Значно детальніше тлумачення дає авторитетний британський довідник із теорії культурної комунікації: “Мультикультуралізм/мультикультурність – визначення (вивчення) суспільства як такого, що вміщує численні відмінні, але взаємно пов’язані культурні традиції й практики, які часто асоціюються з різними етнічними компонентами цього суспільства” [2; 9].

Глибокого осмислення потребує термін білінгвізм як феномен, який вивчається різними науками. Ключового значення в цьому процесі набувають навчання мов і мова навчання. Теоретики мультикультурної освіти практично одностайно віддають перевагу білінгвальній (двомовній) освіті, наслідком якої є успішне опанування як рідною, так і домінантною (“імперською”) мовами.

Білінгвальне навчання – цілеспрямований процес залучення до світової культури засобами рідної та іноземної мов, коли іноземна мова виступає в якості способу пізнання світу спеціальних знань, засвоєння культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів.

Отже, аналіз історичних і соціокультурних чинників, що сприяли зародженню і розвитку полікультурної освіти, її цілей, завдань та суті, свідчать про складність і багатогранність проблеми, потребу її подальшого теоретичного та прикладного вивчення, розроблення програм практичної реалізації з урахуванням регіональних соціокультурних умов Української держави.

Розглянемо передумови розвитку міжкультурної (полікультурної) освіти в Україні та країнах світу. Аналіз полікультурної освіти наголошує на прагненні по-новому усвідомити свій життєвий стиль, особливості національного мислення, виховні традиції тощо. У зв'язку з цим з'явилися нові тенденції – прагнення подолати монокультурну, євроцентричну орієнтацію, скористатися досвідом неєвропейських народів.

Першоджерелом полікультурної освіти вважається програма “Панпедія”, розроблена Я. Коменським у XVI ст. Великий мислитель, опираючись на думку про спільність людей, їх потреб та устремлінь, обґрунтував панпедію як універсальну програму виховання всього людства. Істотну частину “Панпедії” становлять настанови формування в дітей умінь жити в мирі та дружбі з іншими, виконувати взаємні обов'язки, поважати і любити людей.

Ідеї М. Реріха про “добродійний синтез” (“Жива етика” (1920 – 1947 рр.), під яким він розуміє “єднання культур”, а також ідеї видатних істориків і філософів сучасності (М. Данилевський, Е. Мейлер, А. Тойнбі, Ю. Яковець) про цілісність культурно-історичного розвитку людства і наявність деяких схожих принципів функціонування культур різних народів допомагають розумінню суті, цілей та функцій полікультурної освіти. Вивчення комплексу історичних і соціально-культурних чинників, а також філософсько-педагогічних і психологічних детермінантів дозволяє виокремити найбільш поширені підходи до розуміння суті полікультурної освіти.

Першим підходом є акльтураційний. Він є дотичним до виникнення дефініції “полікультурна освіта”. Первинні теоретичні та практичні багатокультурні елементи, внесені до педагогічного життя різних країн в 60 – 70-х рр. XX ст., відомі як багатоетнічна освіта (multiethnic education), що ставила за мету встановлення гармонії у відносинах між членами різних етнічних груп. Проте, під впливом нової хвилі еміграції в 70 – 80-х рр. XX ст. (США, Канада, Німеччина тощо), ці багатоетнічні перспективи швидко зазнали концептуальних трансформацій і викристалізувалися в сучасне розуміння полікультурної освіти.

Діалоговий підхід, заснований на ідеях відвертості, діалогу культур і культурного плюралізму. Суть цього підходу полягає в розгляданні полікультурної освіти як способу залучення до різних культур з метою формування загальнопланетарної свідомості, що дозволяє тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів, інтегруватися у світовий і загальноєвропейський культурно-освітній простір. Тема діалогу стосовно культури вперше виникла на початку XX ст. у роботах К. Ясперса, О. Шпенглера, М. Бубера, М. Бахтіна. Пізніше проблема “діалогу культур” піднімалася в працях Л. Баткіна, М. Кагана, на межі 1980 – 90-х рр. – в працях П. Гайденко, В. Біблера та ін.

Переваги теорії “діалогу культур” – принципова відмова від монологічності в мисленні. З монологом закономірно пов’язуються авторитарність, директивність, нетерпимість до чужого слова і думки – одним словом, усе те, що неприйнятно для теорії полікультурної освіти.

Необхідною основою полікультурної освіти є соціальні компетенції. Соціальний клімат державної установи буде благополучним, якщо шанси полікультурної освіти будуть високими. Можемо виокремити деякі відмінні ознаки, найважливішою з яких є розуміння полікультурної освіти як особливого способу формування певних соціально-настановчих і ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних та емпатичних умінь. Це дозволить керівнику закладу післядипломної освіти здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію та проявляти розуміння інших культур, толерантність стосовно їхніх носіїв.

Співвідношення проаналізованих підходів з відповідними концепціями, цілями та провідними ідеями відображено в таблиці.

На основі проведеного аналізу формуємо узагальнене бачення суті полікультурної освіти – як виду цілеспрямованої соціалізації, що забезпечує засвоєння зразків і цінностей світової культури, культурно-історичного та соціального досвіду різних країн і народів; формування соціально-настановчої і ціннісно-орієнтаційної схильності до міжкультурної комунікації, а також розвиток толерантності щодо інших країн, народів, культур та соціальних груп; активну соціальну взаємодію з представниками різних культур при збереженні власної культурної ідентичності. Соціокультурна компетентність керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації Ідержавних службовців характеризує результат діяльності, що стосується посади, та поведінку, яка допомагає виконувати завдання ефективно.

Соціокультурна компетентність – це знання соціокультурного контексту використання іноземної мови та уміння спілкуватися в даному контексті. Єдиний європейський простір передбачає, що освіта має відповідати міжнародним кваліфікаційним вимогам, щоб фахівець незалежно від того, де саме він одержав освіту, почував себе впевнено в будь-якій країні. У зв’язку із цим, завданням керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців в умовах інтеграційних перетворень є розвиток міжкультурної компетенції в такій мірі, щоб уміти орієнтуватися в потоці штампів і відточених фраз про високі гуманні ідеали свого співрозмовника й уміня відстояти свою позицію.

Тому серед основних професійних компетенцій управлінця будь-якого рівня на сучасному етапі є формування міжкультурної комунікативної компетенції, готовності до реального іншомовного спілкування. Знання іноземної мови не завжди гарантує успішності між культурної взаємодії, іноді виникають непорозуміння через етнічні стереотипи, забобони, стан “культурного шоку”, переоцінка подібності рідної й іншомовної культур, їхня конфронтація на рівні індивідуальної свідомості.

Порівняльний аналіз суті різних концепцій полікультурної освіти

Гію-хід	Концепції	Автори	Мета полікультурної освіти	Провідні ідеї
Акультураційний	Багатоетнічна освіта	У. Боос-Нюнінг, У. Зандфукс	Розвиток гармонії у відносинах між членами різних етнічних груп; вивчення традицій рідної культури, процесу переробки цих традицій в рамках нової культури; надання допомоги і підтримки представникам контактуючих культур, виховання взаємної відвертості, інтересу і терпимості	Орієнтація на культуру переселенців; ідеї вільного вибору і трансцендентального сприйняття людини людиною
	Бікультурна освіта	В. Фтенакіс	Засвоєння сформованих в сімі цінностей і норм поведінки на емоційному та когнітивному рівнях, розвиток здатності виділяти і критично осмислювати цінності кожної культури, а також формувати свою власну культурну ідентичність	Становлення “білінгвально-бікультурної” ідентичності; постійне порівняння двох культур
Діалоговий	Концепція “діалогу культур”	Л. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер, А. Шафрікова, Т. Менська, М. Кріогер-Потратц, Х. Томас	Запучення до різних культур, формування загальнопланетарної свідомості, що дозволяє тісно взаємодіяти з представниками різних країн і народів та інтегрувати в світовий та загальноєвропейський культурно-освітній простори	Ідеї відвертості, діалогу культур, культурного плюралізму
	Діяльнісна концепція	Є. Тарасов, Ю. Сорокін, Г. Поммерін, М. Хоман, У. Зандфукс, Р. Ціммер	Виховання в душі миру, вирішення міжкультурних конфліктів	Ідея визнання індивідуальних відмінностей кожної особи, ідея “переформування” чужої культури в термінах свого лінгвокультурного досвіду
	Концепція мультиперспективної освіти	Х. Гепферт, У. Шмідт	Розвиток здібностей до міжкультурної комунікації, формування уявлення про те, що відбувається в світі різносторонніх культурних обмінних процесів і багаторівневої структури кожної культури	Ідея подолання монокультурної орієнтації, ідея переорієнтації процесу навчання від подієвої історії до соціальної
Соціально-психологічний.	Концепція анти расист-ського виховання	К. Муллард, П. Карінгтон, М. Коул, С. Троун	Формування активної позиції по відношенню до нерівності, розвиток здатності критично сприймати стереотипи, що відносяться до інших людей та їх культур	Теорія структури суспільства, ідеї рівності та справедливості
	Концепція “культурних відмінностей”	С. Гайтанідес, П. Бордє, А. Меммі, Б. Хакль	Розвиток терпимості відносно чужого способу життя, поваги до чужих культур, іншого способу мислення, розвиток здатності диференціації всередині чужої культури, інтеграції елементів інших культур у власну систему мислення	Ідеї про відмінності в культурній зовнішності людини та їх впливи на емоційну сферу людини
	Концепція соціального навчання	Х. Есінгер, І. Граф, Р. Шмт	Розвиток емпатії, солідарності, здатності вирішувати конфлікти	Психологічні передумови полікультурної освіти, теорія соціального виховання

Безліч дослідників відзначають, що в більшості випадків управлінець, який незнайомий з іншомовною культурою, не відчуває потреби в поглибленні своїх однобічних знань, має монокультурну свідомість, не готовий до розвитку спілкування, у результаті чого недооцінює важливість навчання іншомовній культурі. У зв'язку із цим виникає необхідність постійного розвитку та вдосконалення його комунікативної компетенції в процесі професійної діяльності, де особливу роль відіграють знання, уміння й навички, відповідальні за успішність комунікації у міжкультурному аспекті.

Іншомовна соціокультурна компетенція керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців має складну структуру, крім традиційно прийнятих компонентів: знання етнопсихології свого народу й народів країн, сутності міжкультурної компетенції, яку необхідно доповнити блоком особистісних характеристик.

Особистісні характеристики керівників закладів післядипломної освіти як фахівців з державного управління мають відповідати успішному формуванню їх іншомовної соціокультурної компетенції, особливо необхідних для міжкультурного спілкування. Визачимо їх основні особистісні риси й уміння, які сприяють успішному формуванню іншомовної соціокультурної компетентності:

- готовність розуміти психологічні стани суб'єктів комунікації, уміння зрозуміти позицію іншого, виявити цікавість до його особистості;
- уміння створити обстановку терпимості до несхожості з іншою людиною у спілкуванні, до тих цінностей, які становлять зміст позиції людини;
- уміння надавати своїм емоціям не руйнівний, а конструктивний характер, високий ступінь саморегуляції, витримка й позитив;
- відкритість до пошуку нового, почуття нового, готовність до прийняття нового.

У США уже багато років успішно функціонує Товариство міжкультурного навчання, освіти і досліджень (Society for Intercultural Education, Training and Research – SIETAR), а також Міжнародна комунікативна асоціація (International Communication Association – ICA). З середини 70-х рр. XX ст. друкуються щорічні видання з міжнародної та міжкультурної комунікації (International and Intercultural Communication Annuals), щоквартальний журнал міжкультурних зв'язків (International Journal of Intercultural Relations). У вузах США популярні такі спеціалізації, як “міжкультурна комунікація”, “міжкультурна освіта”; у місті Портленд (штат Орегон) щоквартально відбуваються семінари з підготовки фахівців у сфері міжкультурної комунікації та міжкультурного навчання.

Проблеми міжкультурної комунікації керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців не можуть бути вирішені з опорою лише на знання своєї рідної мови і культури, оскільки стосуються особливого типу комунікації – спілкування людей, які належать до різних культур, спираються на різні (часто діаметрально протилежні) мовні картини світу, оперують різними комунікативними

навичками, лінгвокультурними стереотипами, перебувають під впливом різноманітних упереджень тощо.

Таким чином, міжкультурна комунікація керівників закладів післядипломної освіти з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців – процес вербального і невербального спілкування з однією або групою людей, які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, відчувають лінгвокультурну “чужинність” партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні в управлінській діяльності.

Міжкультурна складова є способом удосконалення професійної підготовки керівників закладів освіти у системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, однієї із стратегічних ліній сучасної післядипломної освіти.

Література:

1. *Бацевич Ф. С.* Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.

2. *Гудзик І. П.* Поліетнічність країни та формування позитивного образу співвітчизника / І. П. Гудзик // Полікультурна освіта в Україні : зб. ст. за матеріалами конф. “Полікультурна освіта в Україні: навчальні плани та підручники”. – К., 1999. – С. 35.

3. *Климович А.* Дидактичні ігри і проекти в міжкультурній освіті / А. Климович // Міжкультурна освіта. Порадник для вчителя ; за ред. Б. Валькевич, Е. Кендрацька, А. Климович та ін. – Polskaromoc. Варшава : ЦОУВ, 2008. – С. 31–35.

4. *Ларіна Н. Б.* Міжкультурна освіта державного службовця в контексті європейських стандартів : навч. посіб. / Н. Б. Ларіна. – К. : Вид-во НАДУ, 2010. – 100 с.

5. *Лидерство и власть. Процессы идентичности в группах и организациях* / под ред. Д. А. Книппенберга, М. А. Хогга ; пер. с англ. – Х. : Гуманитарный Центр (А. А. Науменко), 2012. – 408 с.

6. *М'язова І. Ю.* Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... к.філос.н. : спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / І. Ю. М'язова. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2008. – С. 4.

7. *Селятицький М.* Методи навчання у міжкультурній освіті / М. Селятицький // Міжкультурна освіта. Порадник для тренера ; за ред. Б. Валькевич, Е. Кендрацька, А. Климович та ін. – Варшава : ЦОУВ, 2008. – С. 16–19.

8. *Улмер Р.* Эффективная кризисная коммуникация / Р. Улмер, Т. Селлнау, М. Сиджер ; пер. с англ. – Х. : Гуманитарный Центр (Науменко А.А.), 2011. – 268 с.

9. *Шарков Ф. И.* Коммуникология: коммуникационный консалтинг : учеб. пособие / Ф. И. Шарков. – М. : Изд-торг. корп. “Дашков и К^О”, 2011. – 408 с.

Надійшла до редколегії 12.11.2012 р.